

się tam istnienia mikroregionu osadniczego, specyficznego tak pod względem warunków środowiskowych, jak i powiązań kulturowych.

Podobne spostrzeżenia można by mnożyć. Wszystkie one dowodzą, że książka Renaty Ciołek poświęcona monetom rzymskim na Śląsku jest pracą wartościową. Już teraz jest ona wykorzystywana w studiach poświęconych archeologii okresu rzymskiego w regionie i poza jego granicami. Należy oczekiwać, iż kolejne znaleziska monet, które niewątpliwie pojawią się w najbliższym czasie, będą opracowywane i publikowane z podobną solidnością, jaką wykazała Autorka. Uporządkowanie stanu wiedzy na temat liczebności i jakości numizmatów rzymskich na Śląsku na pewno ułatwi dalsze studia w tym zakresie.

Artur Błażejowski

Realita — Představa — Symbol v numismatické ikonografii, Dagmar Grossmannová, Jan T. Štefan (red.), MARQ: Ostrava 2004 (Acta numismatica Bohemiae, Moraviae et Silesiae 8), 178 ss.

Omawiany tom jest pokłosiem seminarium numizmatycznego, jakie odbyło się w dniach 1–3 października 2002 r. we Vranovie pod Brnem (Republika Czeska). Udział w nim brali badacze z Czech, Słowacji, Polski i Rosji. Jak wskazuje tytuł, seminarium poświęcone zostało w całości ikonografii monet i medali. Podkreślić należy w tym miejscu dającą się od pewnego czasu zaobserwować tendencję do organizowania międzynarodowych spotkań o tej tematyce przez naszych południowych sąsiadów i życzyć sobie, aby stały się one imprezami cyklicznymi. Ograniczone ramy niniejszej recenzji nie pozwalają na szerszą polemikę z tezami niektórych autorów, dlatego poniżej przedstawione zostaną jedynie skrótowe omówienia referatów.

Publikacja podzielona została na działy, odpowiadające kolejnym okresom w ogólnej periodyzacji numizmatycznej (starożytność, średniowiecze i nowożytność). Stosunkowo ubogi dział pierwszy (starożytny) otwiera bogato ilustrowana praca Evy Kolníkovéj (Nitra), poświęcona ikonografii monet celtyckich. Autorka dzieli prezentowany materiał na grupy tematyczne, po czym omawia występujące na monetach symbole, zwracając

szczególną uwagę na ich wartość źródłową w badaniach nad mitologią celtycką. W krąg jej zainteresowań wchodzi szczególnie kompozycje, które uwolniły się — przynajmniej w znacznym stopniu — spod ikonograficznego wpływu monet greckich i rzymskich.

W pracy „Monety późnoantyczne i ich znaczenie w interpretacji dzieł sztuki” Marie Pardyová (Brno) określa stopień przydatności monet z IV w. do rekonstrukcji i klasyfikacji dzieł sztuki, pochodzących z okresu rządów Konstantyna Wielkiego i jego synów (305–361). Autorka bada tutaj interakcje na styku numizmatyka–historia sztuki (głównie na przykładzie portretów cesarskich i sarkofagów), wypuklając trudną do przecenienia rolę źródeł numizmatycznych w badaniach nad sztuką i kulturą antyku.

Jednym z najobszerniejszych referatów w omawianym tomie jest otwierająca dział średniowieczny praca Pavla Černego (Ołomuniec), zatytułowana „Niektóre problemy metodologiczne analizy ikonograficznej emisji denarowych i brakteatowych na ziemiach czeskich”. W zasadzie wszystkie początkowe (negatywne) uwagi autora, dotyczące zaangażowania w badania nad ikonografią monetarną historyków sztuki w jego rodzinnym kraju, odnieść można również do sytuacji w Polsce; były one zresztą zauważone już i przez polską literaturę. Autor omawia tutaj specyfikę monet (technika wykonania, powtarzalność stempli i inne), rzutującą na metody ich interpretacji, przy czym oddziela tutaj wyraźnie „sztukę wielką” (malarstwo miniaturowe, rzeźby, kamieniarkę architektoniczną) od rzemiosła rytowniczego, które — jak zauważa — rzadziło się niejednokrotnie swoimi prawami. Podstawowym problemem pracy jest jednak kwestia stosunku wyobrażenia monetarnego do towarzyszącego mu tekstu. P. Černý wyodrębnia tutaj trzy charakteryzujące ten problem sytuacje (kiedy tekst bezpośrednio objaśnia rysunek, kiedy objaśnia go alegorycznie, przy zachowaniu z nim semantycznej jedności i kiedy nie ma z nim żadnego związku) po czym po kolei omawia je na przykładach. Podkreślić należy fakt zaakcentowania funkcji magicznych monet (czy raczej obrazów na nich) w omawianym okresie (fakt dostrzegany również coraz częściej w przypadku monet polskich), co może stanowić ważny czynnik w ich

interpretacji, chociaż pewne tezy autora idą, moim zdaniem, zbyt daleko (np. kiedy łączy on zanik legend na trzynastowiecznych brakteatach z zanikaniem postaw magicznych w tym właśnie czasie). Drugim problemem, którym P. Černý zajmuje się szerzej, jest kwestia dominującej świeckości wizerunków monetarnych w stosunku do wytworów pozostałych rodzajów sztuk. W konsekwencji autor umieszcza monety w grupie źródeł świeckich, wyraźnie odrębnych ikonograficznie, których przekaz nie był — a jest to kolejna hipoteza, z którą można dyskutować — obmyślany przez osoby duchowne (przynajmniej w swoim zasadniczym zrębie). P. Černý kończy swoje wywody niezmiennie aktualnym postulatem głębszych analiz przedstawień monetarnych w ścisłej łączności z metodologią historii sztuki.

W artykule zatytułowanym „Znaczenie krzyżyków w legendach denarów czeskich”, będącym kontynuacją studiów nad interpunkcją monet wczesnośredniowiecznych, Josef Paukert (Brno) wyodrębnił te przykłady zastosowania motywu krzyża otokowego, które dają asumpt do stawiania tezy o jego szczególnym znaczeniu, tj. pełnieniu funkcji inwokacji „In nomine Domini” lub obrazowego odpowiednika słowa CRVX. Autor w swojej analizie powołuje się na rękopisy i dokumenty z X stulecia, co uwiarygodnia jego wywody, pomija jednak aspekt magiczny zagadnienia, który również grać może tutaj znaczącą rolę.

Kolejnym referatem w części średniowiecznej jest praca Jarmili Háskovéj (Praga) dotycząca ikonografii dwóch denarów Władysława I czeskiego (1109–1118, 1120–1125), wybitych po 1120 r. Na pierwszym, z przedstawieniem jeźdźca wiozącego kobiecą postać, autorka — wbrew zdaniu wcześniejszych badaczy — upatruje symbolicznego przedstawienia ważnego dla dynastii Przemyślidów ślubu najstarszej córki Władysława, Swatawy, z hrabią Fryderykiem von Bogen w czerwcu 1124 r. Analizując drugi denar, gdzie przedstawiona została osoba ze złożonymi rękami spoczywająca na łożu, przed którym stoi anioł, J. Hásková dochodzi do wniosku, że jest to moneta wybita na okoliczność śmierci Władysława I w 1125 r. Byłoby to więc kolejne ogniwo w ciągu znanych dotąd głównie z Niemiec tzw. *Sterbemünzen*, jeśli oczywiście hipoteza ta nie zostanie zakwestionowana.

W artykule „Tradycja wielkomorawska w mennictwie wczesnośredniowiecznym” Tatiana Kučerovská (Brno) stara się wykazać istnienie owej tradycji w państwie Przemyślidów, skupiając się głównie na monetach, na których zaobserwować można tzw. koronę królów morawskich, imię, wyobrażenie i symbol św. Klemensa, wizerunek i imię św. Piotra (oba kulty mają wielkomorawską genezę) oraz liczne sceny kombatankiej (walka człowieka ze zwierzęciem), które T. Kučerovská także wiąże z wielkomorawską tradycją. Autorka przywołuje analogie ikonograficzne spoza numizmatyki i zauważa, że nasilenie występowania tego typu motywów na monetach czeskich (po 1050 r. — początek XIII w.) zbiega się w czasie z okresem rozkwitu sztuki romańskiej.

W swoim przyczynku zatytułowanym „Ikonografia denarów tzw. typu ze strzałą” Luboš Polanský (Praga) polemizuje z wcześniejszymi poglądami dotyczącymi interpretacji tego motywu, dochodząc do przekonującego wniosku, że mamy tutaj do czynienia z kotwicą (złączoną ze schematycznym wizerunkiem łodzi) jako symbolem nadziei. Co ważne metodologicznie (i godne polecenia!), autor opiera się tutaj nie na rysunkach, które często zniekształcają rzeczywistość, ale na dostępnych mu rzeczywistych egzemplarzach, a w swojej analizie wychodzi poza analogie numizmatyczne, wykorzystując w dość dużym zakresie źródła archeologiczne, przywołując również obiekty z dziedziny historii sztuki.

Interesujący, szczególnie dla polskich badaczy, jest z kolei artykuł Borysa Paszkiewicza (w momencie publikacji Lublin, obecnie Wrocław), poświęcony przedstawieniom smoków na XII- i XIII-wiecznych monetach polskich. Myślą przewodnią pracy jest propozycja połączenia wizerunków smoków na dwóch brakteatach ze skarbu krakowskiego z przekazanym przez Mistrza Wincentego mitem o powstaniu Krakowa, gdzie smok-całozerca pełni jedną z głównych ról. Autor, omawiając typologię smoka w wiekach średnich, identyfikuje skrzydlatą bestię z typem *Scitalis*, którym był również *Olophagus* z Kroniki Kadłubka. Na brakteacie z legendą KASMIR DVX CRA smok pełnić ma, zdaniem B. Paszkiewicza, funkcję antytezy księcia sprawiedliwego, którego wspomagają symbole o zdecydowanie pozytywnym wydźwięku — słońce i orzeł (ptak

solarny). Jest to zatem kolejna, warta szerszej dyskusji, propozycja interpretacyjna dotycząca oryginalnych monet „krakowskich”, łącząca wizerunki na monetach z czołowym dziełem średniowiecznej literatury polskiej i próbująca ukonkretnić treść stempla w oparciu o prawdopodobne miejsce emisji i czas powstania monety.

Część średniowieczną kończy artykuł Lubomíra Konečného (Brno) poświęcony scenom inwestytury na monetach czeskich. Autor wydziela tutaj trzy formy inwestytury: a) za pomocą płaszcza (z dodatkiem miecza, tarczy oraz włóczni), b) lennego proporca i c) pastorału (z pierścieniem), po czym po kolei je omawia. Zwraca jednocześnie uwagę na bardzo podobne formalnie sceny symbolizujące współwładzę oraz te, w których władca jawi się jako najwyższy sędzia. L. Konečný w swojej analizie opiera się na monetach spoza Czech, sięga także do przykładów malarstwa książkowego i monumentalnego.

Kolejny dział, zatytułowany „Symbolika na monetach i medalach” i dotyczący głównie okresu nowożytnego, rozpoczyna artykuł Antona Fiali (Bratysława), w którym omówione zostały widoki Bratysławy w sztuce drobnej od XVII do XX w. (taki zakres chronologiczny, sądząc z treści artykułu — poprawny, pojawia się w niemieckojęzycznym streszczeniu; w tytule słowackim umieszczono przedział XIX–XX w.) Autor omawia tu pokrótce nowożytne przedstawienia graficzne z widokiem miasta oraz bazujące na nich wizerunki medalierskie (począwszy od 1633 r.), po czym przechodzi do analizy materiału współczesnego.

Jan Štěpán (Olomuniec) w swojej pracy zajmuje się z kolei kwestią realizmu i symboliki na medalach biskupów olomunieckich Stanislava Pavlovskiego i Františka Dietrichštejna. Uwagę zwracają tutaj dociekania autora dotyczące symboliki kompozycji emblematycznych na rewersach, w szczególności ich oryginalna interpretacja, częściowo odnosząca się do ogólnych religijnych symboli, częściowo natomiast do samych biskupów.

Juliana Boublíková-Jahnová (Praga) omawia w swoim artykule obecność opowieści o rzymskim bohaterze Marku Kurcjuszu w literaturze i sztuce średniowiecza (głównie późnego) i — przede wszystkim — rene-

sansu, skupiając się na grupie szesnastowiecznych medali ze zbioru Muzeum Narodowego w Pradze, wykonanych w Jachymowie (Joachimsthal) w czeskich Rudawach. Część z nich nawiązuje wyraźnie do monet rzymskich, część natomiast opiera się na bardziej współczesnych wzorcach, eksponując przedstawienia narracyjne. Autorka omawia symbolikę przedstawień Marka Kurcjusza na przestrzeni wieków, zwracając uwagę na istnienie w Niemczech na przełomie XV i XVI w. szczególnie religijnego klimatu, w którym idee reformacji współdziałały z ideami renesansu.

Tę część publikacji kończy krótki artykuł Ludmiły Zaworotnej (Moskwa), zatytułowany „Medal w twórczości cesarzowej Marii Fiodorowny (1759–1828)”. Autorka opisuje tutaj kilka medali autorstwa małżonki cesarza Pawła I, poświęconych władcem Rosji: Katarzynie II, Pawłowi I i Aleksandrowi I.

Ostatnie dwa referaty wyodrębnione zostały w osobny dział pod tytułem „Interakcje pomiędzy obrazami na monetach, medalach i w sztukach graficznych”, chociaż mogłyby stanowić część działu poprzedniego. Trzeba tu jednak przyznać rację redaktorom tomu, gdyż związki grafiki z numizmatyką (i to nie tylko w odniesieniu do okresu nowożytnego) to temat cały czas czekający na swojego badacza, o czym świadczy choćby pobieżne przejrzanie materiału graficznego. Żałować wręcz zatem należy, że w dziale tym znalazły się tylko dwa referaty, gdyż temat ten, obiecujący bardzo ciekawe perspektywy badawcze, przyczynić się może do lepszego osadzenia monet i medali w krajobrazie artystycznym epoki. Dział rozpoczyna referat Jany Hubkovéj (Ústí nad Labem) „Emblematyka jako inspiracja wizerunków na monetach, medalach i reprezentacyjnych drukach Fryderyka z Palatynatu”. Autorka omawia tutaj przede wszystkim monety i medale koronacyjne wspomnianego władcy Czech z 1619 r. i późniejsze, na których pojawia się emblemat (pięć rąk współtrzymających koronę) taki sam jak w książce Jacoba à Bruck-Angermundt *Emblemata politica*, wydanej w 1618 r. w Strasburgu. J. Hubková bada przekształcenia treściowe tej kompozycji, będące skutkiem bądź zmiany towarzyszącego obrazowi tekstu, bądź też niektórych elementów obrazowych, przy zachowaniu ogólnego schematu. Zwraca też uwagę na wielopoziomowość znaczeniową

tego typu wizerunków, na niejako „prywatną” (wyraz osobistych przekonań autora emblematu) i „państwową” ich symbolikę (uprawomocnienie władzy nowo wybranego króla). Praca ta dowodzi raz jeszcze wielkiej roli numizmatyki jako nauki pomocnej w badaniach nad ideologią władzy w okresie nowożytnym.

Publikacja Jana T. Štefana (Ostrava) „Uwagi o wpływie wyobrażenia medalu na motywy miedziorytu” koncentruje się z kolei na problemie oddziaływania kompozycji medalowych na grafiki z osiemnastowiecznych starodruków. Autor bierze tu za przykład dwa medale z ok. połowy XVIII w. przeznaczone dla studentów szkół górniczych, wybite według projektu Giuseppe Tody. Ten drobny przyczynek pokazuje, że medale należą nie tylko do przedmiotów „odtwórczych” (z przedstawieniami wzorowanymi głównie na pracach graficznych), ale również „twórczych”, wyznaczających nowe sposoby konstruowania wizerunków, co nie zawsze jest dostatecznie uświadamiane.

Całą publikację kończy przegląd treści wszystkich opublikowanych dotąd tomów serii „Acta Numismatica Bohemiae, Moraviae et Silesiae”.

Recenzowaną pracę należy w sumie ocenić pozytywnie. Za jej duży plus uznałbym zwrócenie uwagi na wartość monet nowożytnych jako źródeł ikonograficznych. Jest to dziedzina, która jak dotąd pozostaje (również w Polsce) na uboczu prowadzonych badań, na co wpływ ma zapewne nie do końca uzasadnione przekonanie o szablonowości wyobrażeń na stemplach. Dla równowagi wypada jeszcze zwrócić uwagę na pewien mankament. W części poświęconej epoce średniowiecza większość autorów (z wyjątkiem Borysa Paszkiewicza i częściowo Luboša Polanskiego) posługuje się rysunkami monet, a nie ich fotografiami (te przejęte z H. Emmeriga w artykule L. Konečného są prawie zupełnie nieczytelne). Niejednokrotnie postulowano już, aby rysunki jako materiał do studiów ikonograficznych wykorzystywać tylko w wyjątkowych przypadkach, kiedy moneta zaginęła lub jest w danej chwili niedostępna. Odwzorowania rysunkowe, szczególnie te przejmowane ze starszych dzieł, w szczegółach często nie są dokładne. Odzwierciedlają raczej przekonania rysow-

nika, niż odwzorowują rzeczywistość. Trudno w takiej sytuacji prowadzić polemikę z autorami wysuwanych tez. Dlatego jako najbardziej palący postulat na przyszłość wysunąłbym konieczność ilustrowania wywodów na temat ikonografii czytelnymi fotografiami monet, co zapobiegnie nieporozumieniom i prowadzącym na manowce dyskusjom.

Witold Garbaczewski

Emma Regina — Civitas Melnic, red. Jan Kilián, Luboš Polanský, Mělník–Praha 2008, ss. X + 152

Recenzowany tomik jest pokłosiem sesji naukowej pod takim samym tytułem, jaka odbyła się 9 listopada 2006 r. w Mielniku pod Pragę¹, poświęconej 1000-letniemu jubileuszowi śmierci księżnej Emmy oraz 80. rocznicy urodzin wybitnego numizmatyka Pavla Radoměrskiego. W stosunku do programu sesji nastąpiły tutaj pewne zmiany, a mianowicie zabrakło referatu Petra Sommera na temat kościoła czeskiego w czasach księżnej Emmy oraz Aněžki Merhautové o miniaturach w żywocie św. Wacława pióra Gumpolda. Dodany natomiast został artykuł archeologa Jana Frolika.

Do grupy wydawców należą: Muzeum Regionalne w Mielniku, Muzeum Narodowe w Pradze, Centrum Studiów Mediewistycznych Czeskiej Akademii Nauk i Uniwersytetu Karola w Pradze oraz Oddział Praski Czeskiego Towarzystwa Numizmatycznego. Finansowego wsparcia publikacji udzielili miasto Mielnik oraz Kraj Środkowoczeski. W roli recenzentów wystąpili Jana Maříková-Kubková (Instytut Archeologii Czeskiej Akademii Nauk) i Marek Budaj (Słowackie Muzeum Narodowe w Bratysławie). Tom poświęcony został pamięci Jarmili Háskovéj, Pavla Radoměrskiego i Dušana Třeštíka, trzech wybitnych czeskich humanistów, którzy zmarli przed ukazaniem się publikacji.

Całość otwiera wprowadzenie redaktorskie autorstwa Jana Kiliána. Zawarte w dalszej części prace podzielić można ogólnie na trzy grupy: historyczne, archeologiczne i numizmatyczne, przy czym niektóre z nich, ze względu

¹ Por. *Emma Regina — Civitas Melnic* [w:] WN L, 2006, z. 2 (182), s. 235–236.